

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Остапчук О. Л.

У статті виокремлено основні напрями досліджень із проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів; визначено законодавчі акти, що регулюють питання професійної підготовки в контексті забезпечення гендерної рівності; проаналізовано основні положення гендерного підходу, розкрито специфіку його застосування у підготовці майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальний педагог, гендерний підхід.

В статье выделены основные направления исследований по проблеме подготовки будущих социальных педагогов, определены законодательные акты, регулирующие вопросы профессиональной подготовки в контексте обеспечения гендерного равенства; проанализированы основные положения гендерного подхода, раскрыта специфика его применения при подготовке будущих социальных педагогов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальный педагог, гендерный подход.

The author highlights the main areas of research on the problem of professional training of prospective social educators, states legislative acts that regulate questions of professional training in the context of ensuring gender equality, analyzes the basic principles of gender approach, and reveals specifics of its application in professional training of prospective social educators.

Key words: professional training, social educator, gender approach.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження підготовки майбутніх соціальних педагогів до впровадження гендерного підходу в професійній діяльності зумовлена низкою суперечностей: між вимогами забезпечення гендерної рівності, задекларованими на державному рівні, і умовами її впровадження; ускладненням функцій соціально-педагогічної діяльності та недостатнім рівнем їх реалізації в практичній діяльності; необхідністю підготовки майбутніх соціальних педагогів до застосування гендерного підходу та неготовністю фахівців до його здійснення в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів досліджується в аспектах розробки теоретико-методичних засад (Р. Вайнола, А. Капська, Я. Кічук, І. Ковчина, Л. Міщик, В. Поліщук, З. Фалинська, С. Харченко та ін.), вивчення особливостей підготовки до окремих напрямів соціально-педагогічної діяльності (З. Бондаренко, Т. Лесіна, О. Лісовець, Г. Локарева, М. Малькова, Ю. Мацкевич, О. Межирицький, С. Пащенко, О. Платонова, О. Пожидаєва, Л. Пундик, О. Тютюнник, О. Філь, Р. Чубук, О. Шароватова та ін.), порівняльного аналізу професійної підготовки фахівців соціальної сфери в Україні та за кордоном (Л. Віннікова, Н. Гайдук, С. Когут, А. Кулікова, Г. Лещук, Н. Микитенко, О. Пічкач, О. Пришляк, Н. Собчак та ін.), формування особистості соціального педагога у процесі професійного становлення (В. Багрій, О. Гомонюк, О. Гура, С. Коляденко, О. Москалюк, О. Пономаренко, А. Первушина, Л. Смеречак, Т. Спіріна та ін.). Історичні аспекти підготовки соціальних педагогів відображені у дослідженнях Л. Донченко, А. Рижанової, Н. Сейко, Л. Штефан та ін.

Питання підготовки фахівців до реалізації гендерного підходу в професійній діяльності, формування гендерної культури студентів ВНЗ, умови впровадження гендерного підходу у ВНЗ розглядаються в дисертаційних дослідженнях С. Гришак, І. Іванової, І. Мунтяна, Н. Приходькіної, П. Терзі та ін. Такі науковці, як Т. Дороніна, Л. Кобелянська, В. Кравець, О. Любарська, О. Цокур звертають увагу на доцільність підготовки кадрів у контексті оволодіння методикою і технологією гендерного виховання. Н. Маркова розробляє педагогічні засади діяльності соціального педагога з формування гендерної культури старшокласників. Необхідність інтеграції гендерного підходу в підготовку саме соціальних педагогів обґрунтовують В. Васильєва, Т. Голованова, Л. Міщик та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити законодавчі акти, що регулюють питання професійної підготовки в контексті забезпечення гендерної рівності, проаналізувати основні положення гендерного підходу, а також специфіку його застосування у підготовці майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавче забезпечення є стратегічним орієнтиром та передумовою для легітимного впровадження певного виду діяльності у суспільну практику. Необхідність забезпечення гендерної рівності знайшла відображення у міжнародному та національному законодавстві. Україна ратифікувала ряд міжнародних документів, які, проголошуючи цінність прав людини, закріпили принцип рівноправ'я чоловіків і жінок та заборонили дискримінацію, в тому числі й за ознакою статі. Насамперед, це Загальна декларація прав людини, Міжнародні пакти про права людини, Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та ін. Виділення "забезпечення гендерної рівності" як третьої (із семи) найважливішої цілі тисячоліття для України свідчить про стратегічне значення цього питання для розвитку нашої держави. В Конституції

України (ст. 24), Законі України "Про освіту" закріплено ідеї дотримання прав людини та недискримінації за ознакою статі в освітній сфері. Питання впровадження ґендерного компонента в національну систему підготовки фахівців відображене у Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" (№ 2866 – IV від 8 вересня 2005 р.), де зазначено, що "до навчальних програм вищих навчальних закладів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та факультативне вивчення правових засад ґендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства" [3].

У результаті Парламентських слухань "Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи" (2006 р.), Міністерству освіти і науки України надані такі рекомендації: забезпечити проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; збільшити обсяг видань, зокрема наукових, з питань ґендерної рівності; включити до навчальних програм ВНЗ, курсів перепідготовки кадрів дисципліни з питань забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків; розпочати підготовку фахівців для здійснення ґендерного аналізу в соціально-економічній сфері [10, с. 199]. Ці рекомендації знайшли своє відображення у Державній програмі з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року (№ 1834 від 27 грудня 2006 р.). У наказі Міністерства освіти і науки України № 839 від 10 вересня 2009 р. "Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту" третина заходів безпосередньо стосується вищої школи, зокрема: продовжити впровадження курсів ґендерної рівності у ВНЗ; здійснити анкетування ВНЗ на предмет упровадження ґендерного компонента у зміст вищої освіти; створити банк даних методичного забезпечення ґендерних курсів ВНЗ; організувати проведення ґендерного аналізу кадрового забезпечення ВНЗ за галузями знань; дослідити теоретико-методологічні аспекти механізмів формування ґендерної політики у вищій школі шляхом залучення до цієї роботи наукових підрозділів ВНЗ; сприяти створенню у ВНЗ кафедр ґендерної рівності [7].

Отже, вищезазначені законодавчі акти актуалізували потребу й заклали підґрунтя для імплементації ґендерного підходу в систему підготовки фахівців.

У "Філософському словнику" поняття "підхід" тлумачиться, як "комплекс парадигматичних, синтагматичних і прагматичних структур і механізмів у пізнанні або практиці, що характеризує стратегії і програми, які конкурують між собою (чи історично змінюють один одного), у філософії, науці, політиці чи в організації життя і діяльності людей" [11, с. 324]. Підхід розуміється, як визначена позиція, точка зору, що обумовлює дослідження, проектування, організацію того чи іншого явища, процесу (І. Зимня); ідеологія і методологія розв'язання проблеми, яка розкриває основну ідею, соціально-економічні, філософські, психолого-педагогічні передумови, головні цілі, принципи, етапи, механізми досягнення цілей (Г. Ібрагімов); фундаментальна система поглядів, ключові способи вирішення педагогічних ситуацій, основні прийоми чи їх сукупність, що визначає ставлення до розв'язуваної проблеми (Ю. Саліков).

У сучасній науці питання підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності розглядається крізь призму таких наукових підходів: системний (І. Ковчина, В. Поліщук, С. Харченко та ін.), особистісний та особистісно орієнтований (Р. Вайнола, О. Гура, Г. Локарева, М. Малькова, Л. Міщик, О. Платонова, Т. Спіріна та ін.), акмеологічний (С. Архіпова, Л. Смеречак та ін.), компетентнісний (О. Гомонюк, А. Капська, Я. Кічук, І. Козич, Р. Чубук). Переважна більшість дослідників опираються на кілька підходів. У цілому найчастіше науковці апелюють до системного підходу, особливо в аспекті теоретичного обґрунтування та розробки системи підготовки майбутніх соціальних педагогів до певного виду діяльності. У визначенні методології дослідження проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів характерним є поєднання системного та особистісного підходів. Спостерігається певна специфіка використання підходів, залежно від змісту дослідження. Так, у визначенні теоретико-методичних засад підготовки фахівців звертаються до системного підходу; у формуванні особистості соціального педагога та підготовки до взаємодії з клієнтами – особистісно орієнтованого; у дослідженні певного виду компетентностей – компетентнісного; у процесі підготовки до забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків задля успішної соціалізації – ґендерного. Означені підходи диференціюються за ступенем теоретичного і методологічного обґрунтування, змістового наповнення та практичного втілення, але всі вони покликані оптимізувати процес професійної підготовки.

Осмислення ґендерного підходу в зарубіжних педагогічних дослідженнях припадає на 1980-ті рр. ХХ ст., що зумовлено розвитком "жіночих" досліджень та потребою перегляду системи освіти щодо наявності чи відсутності рівних можливостей для чоловіків і жінок. Розробка зазначеного підходу у вітчизняній науці здійснюється дещо пізніше – наприкінці 1990-х рр. ХХ ст. Ґендерний підхід утверджується як "нова система поглядів на соціалізуючу функцію освіти і виховання, яка, на відміну від статево-рольового підходу, що базувалася на біологізаторській парадигмі, передбачає конструктивістське розуміння соціокультурної природи статей та необхідність корекції впливу ґендерних стереотипів у навчальному процесі на користь розкриття й розвитку особистісних інтересів та здібностей людини незалежно від статі" [5, с. 116].

Концепцію ґендерного підходу в педагогічній освіті розробляють О. Вороніна, Т. Дороніна, І. Кльоцина, О. Луценко, О. Петренко, Л. Штильова, О. Шнирова та ін.

Ґендерний підхід базується на таких положеннях: ґендерна рівність не передбачає нівелювання статі, але враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психологічних відмінностей дівчат і хлопців [8, с. 471]; передбачає відхід від концепції "вроджених статевих відмінностей між

хлопчиками і дівчатками в освіті" та ідеї "вроджених статевих ролей", переносить акцент на інституціональний контекст середовища і контекст взаємодії суб'єктів ґендерних відносин [0, с. 170]; передбачає врахування інтересів і досвіду жінок і чоловіків у розробці стратегій та заходів, під час виконання програм у різних сферах суспільного життя; розглядається система взаємовідносин жінок і чоловіків, що складаються у суспільстві та змінюються, з урахуванням культурних традицій, соціальних норм, національних, релігійних, соціально-економічних та політичних особливостей (Л. Кобелянська, Т. Мельник).

Л. Штильова зауважує, що ґендерний підхід у педагогіці – це аналіз та реконструкція факторів навчально-виховного процесу в напрямку нейтралізації ґендерних стереотипів, збільшення соціального простору для всебічного розвитку особистості кожного учня [12].

Здійснивши ретроспективний аналіз ґендерних підходів до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX ст.), О. Петренко стверджує, що означений підхід покликаний змінити традиційний вектор виховних дій, зокрема "не зводити реальне розмаїття хлопців / дівчат до однаковості типологій жіноче / чоловіче, а з розумінням ставитися до прояву варіативності (у жіночому / чоловічому як способах і стилях поведінки, захопленні, симпатій і антипатій, вибору та ін.), визнавати непереборність і цінність індивідуальності" [9, с. 36].

Т. Дороніна за мету впровадження ґендерного підходу в навчально-виховний процес визначає: "Створення сприятливих умов для успішної соціалізації особистості учня / учениці; толерантне ставлення до учнів та учениць, що забезпечує максимальний розвиток їхніх особистих нахилів і здібностей без огляду на "закон статі"; навчально-виховна діяльність спрямована на опанування дівчатами й хлопцями низки ґендерних ролей, задля їх успішної соціальної адаптації у майбутньому" [2, с. 199].

І. Мунтян одним із перших в Україні запропонував інтегрувати ґендерний підхід у професійну підготовку студентів вищих педагогічних закладів, що потребує використання ґендерного компонента змісту освіти, відповідних навчально-методичних засобів та комунікативних механізмів у поєднанні з професіоналізмом та майстерністю викладачів. Дослідниці О. Цокур, І. Іванова наголошують, що "впровадження ґендерних підходів у процес підготовки майбутніх педагогів – основа для вдосконалення їхнього професіоналізму та всебічного особистісного розвитку як активних суб'єктів соціального життя" [12, с. 194].

Науковці звертають увагу на те, що в практичній діяльності перед соціальним педагогом постають питання, для вирішення яких треба оперувати знаннями з ґендерної тематики. В. Кравець зауважує, що "для розуміння і професійної участі в процесі ґендерної соціалізації дітей педагогу необхідний відповідний методологічний і методичний апарат, що містить систему наукових знань про ґендер, педагогічні аспекти виховання й освіти як ґендерні технології, фактори, умови та критерії ефективності ґендерної соціалізації школярів" [4, с. 8].

На необхідності впровадження ґендерного підходу в підготовку саме соціальних педагогів наголошують В. Васильєва, Т. Голованова, Л. Міщик, оскільки "це надасть реальну можливість майбутнім фахівцям сфери освітніх послуг із повагою ставитись як до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу, так і до рівної можливості його реалізації, незалежно від статі" [6, с. 32]. С. Гришак розглядає ідею ґендерної рівності як теоретичну основу професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери, "оскільки вона передбачає визнання майбутніми соціальними педагогами та соціальними працівниками неефективності традиційних патріархатних відносин між статями, тому потребує включення критеріїв рівності між жінками і чоловіками у вирішенні проблем міжстатевої взаємодії" [1, с. 72]. В якості теоретико-методологічного підґрунтя підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників О. Тютюнник з-поміж інших підходів (соціального навчання, "активного сходження", партнерського, технологічного) виділяє й ґендерний.

Висновки. Отже, застосування ґендерного підходу до професійної підготовки соціальних педагогів передбачає дві ключові позиції. По-перше, розвиток особистості студента-майбутнього соціального педагога не повинен обмежуватися традиційними уявленнями про роль та призначення жінок і чоловіків. По-друге, означений підхід розглядається як інструмент підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності.

Перспективи подальших розвідок стосуються специфіки впровадження ґендерного підходу в роботу соціально-психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів, включення ґендерного компоненту в процес підготовки майбутніх бакалаврів і магістрів із соціальної педагогіки.

Література

1. Гришак С. М. Підготовка майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї ґендерної рівності в професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Гришак Світлана Миколаївна. – Луганськ, 2007. – 273 с.
2. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади ґендерної освіти та виховання учнівської молоді : монографія / Тетяна Олексіївна Дороніна ; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 331 с.
3. Закон України "Про забезпечення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків" (№ 2866 від 08.09. 2005 р.) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти та науки України. – Режим доступу :

- <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / Володимир Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
5. Кутова Н. А. Вища освіта жінок у США в 70-х роках ХХ – на початку ХХІ ст.: гендерний підхід / Н. А. Кутова. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 312 с.
6. Міщик Л. І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства "факультет-громадська організація" : монографія / Л. І. Міщик, Т. П. Голованова, В. В. Васильєва. – Запоріжжя : Вид-во "Просвіта", 2006. – 220 с.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" (№ 839 від 10.09. 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4849>. – Назва з екрана.
8. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / ред. кол. посіб. : В. П. Агеєва, Л. С. Кобелянська, М. М. Скорик. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
9. Петренко О. Б. Гендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / О. Б. Петренко. – К., 2011. – 43 с.
10. Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства. Рівні права та можливості в Україні: реалії та перспективи // Матеріали парламентських слухань 21 листопада 2006 року. – К. : Програма розвитку ООН в Україні, 2007. – 200 с.
11. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 410 с.
12. Цокур О. Основи гендерного виховання / О. Цокур, І. Іванова // Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій. – 2-ге вид. – К. : ПЦ "Фоліант", 2005. – С. 183–223.
13. Штылева Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный поход и анализ / Любовь Васильевна Штылева. – М. : ПЕР СЭ, 2008. – 316 с.